

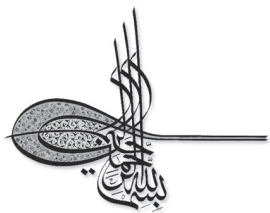

ҮӨРЭТИИГЭ-ИИТИИГЭ 101 ХАРДЫЫ

Осман Нури Топбаш

 «ЭРКАМ»
МАННАЙГЫ ТАҢААРЫ

Стамбул - 2022

© «ЭРКАМ». Маннайгы Таһаары - 2022 / 1444

ҮӨРЭТИИГЭ-ИИТИИГЭ 101 ХАРДЫЫ

Осман Нури Топбаш

Оригиналтан тылбаас: Eğitimde 101 Adım

Ааптар: Осман Нури Топбаш

**Нууччалыыгтан
тылбаастаата:** Валерий Луковцев

Дизайн уонна таныы: Расим Шакироглу

ISBN : 978-625-440-461-0

Кыһа аадырыһа: İkitelli Organize Sanayi Bölgesi Mah.
Atatürk Bulvarı, Haseyad 1. Kısım
No: 60/3-C Başakşehir, İstanbul, Türkiye

Төлөпүүн: (90-212) 671-0700 pbx

Факс: (90-212) 671-0748

Email аадырыһа: info@islamicpublishing.org

Веб-сайт: www.islamicpublishing.org

Language: Yakut (Sakha) Language

ҮӨРЭТИИГЭ-ИИТИИГЭ 101 ХАРДЫЫ

Осман Нури Топбаш

1

Кини иитиллиитэ өссө кини ийэтин
киэлитигэр баар эрдэбиттэн саҕаланар.
Маннайгы иитээччинэн кини ийэтэ буолар.

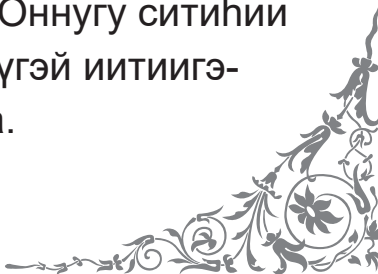
2

Оџо диэн төрөппүккэ уонна иитээччигэ,
үөрэтээччигэ кинини үтүөкэн майгынан
киэргэтэллэригэр итэбэйиллибит
ытык бэлэх.

3

Төрөппүт оботугар бэйэтин кыабын иһинэн
хаалларар саамай бастын нэһилиэстибэтэ
— кинини үтүө сиэрдээх-майгыннаах,
күүстээх санаалаах, өбүллүбэт көнө
сүрүннээх чөл куттаах киһи гына иитэн
таһааран хаалларыыта. Оннугу ситиһии
төрдө — кичэллээх, үчүгэй иитиигэ-
такайыыга.

4

Бары хамсыыр харамайтан киһи эрэ
үөрэххэ-билиигэ талаһар. Олоххо мунутуур
үрдүк сатабылы ситиһии — киһилии
сиэрдээх киһини иитэн-такайан таһаарыы.

Уһуйааччы билиини - көрүүнү эрэ
инэриинэн эрэ мунурдаммат, ону тэнэ кини
дьонно итэбэйэр -эрэнэр, түс-бас буолууга,
санаабычча ону-маны онорбот, сэрэхтээх
буоларга угуйар, дьон ортотугар сөптөөхтүк
тутта-хапта сылдыы, сиэри-бэрээдэги,
киһилии быһыыны-майгыны тутуһуу
төрүттэрин инэрэр. Ол эбэтэр хас иитээччи
барыта үөрэнээччилэрэ суобаһы үрдүктүк
тутар буоларыгар үөрэтэр-такайар.

6

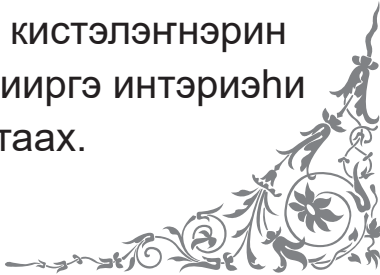
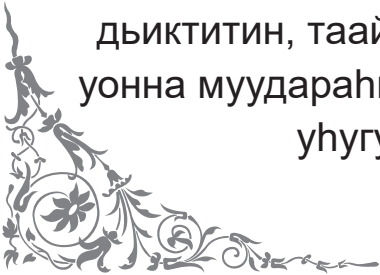
Обону көрүү-харайыы аһатан-тангыннаран,
иэримэ дьиэлээн улаатыннарыынан эрэ
мунгурдаммат. Хайаан даҕаны кини өйүн-
санаатын, духуобунай ис эйгэтин билиинэн-
көрүүнэн байытан, киһи быһыытынан
сиэрдээх гына сайыннаран үүннэрэн
таһаарыы ирдэнэр.

7

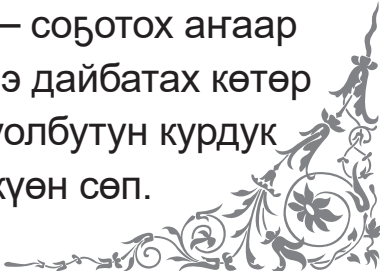
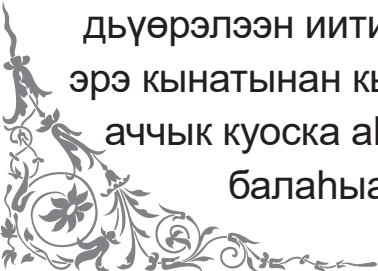
Хас биирдии уһуйааччы иитээччитин дьону,
кинилэр тус кыһалбаларын өйдүүр, онуоха
көмөлөһөргө бэлэм аһыныгас сүрэхтээх
гына такайыахтаах. Киниэхэ кэлтэй
билиини-көрүүнү эрэ ингэринэри таһынан
духуобунаска, дууһа, олох диэн тугун, ураты
дьиктитин, таайыллыбат кистэлэннэрин
уонна муудараһын кэрэхсииргэ интэриэһи
уһугуннарыахтаах.

8

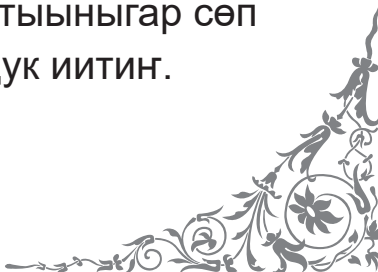
Сиэргэ-майгыга, духуобунастаах буоларга
угуйбакка эрэ анаардас билиини-көрүүнү
биэриинэн мунурдаммыт үөрэх ситэтэ
суох. Хайаан даҕаны сирдээҕи олох
материальной сыаннастарын духуобунайы
кытары дьүөрэлээһин ирдэнэр. Оннук
дьүөрэлээн ийтиитэ суох — соботох анаар
эрэ кынатынан кыайан үөһэ дайбатах көтөр
аччык куоска аһылыга буолбутун курдук
балаһыанньа үөскүөн сөп.

9

Ханнык баџарар тыынар тыыннаах
өскөтүн бэйэтин кэмин ирдэбилигэр
сөп түбэспэтэбинэ, симэлийэн сүтэр
дьылџаланар. Ол иһин оџолоргутун
бэйэбит олорон кэлбит олоххут бириэмэтин
өйдөбүлүнэн буолбакка, кинилэр
олоруохтаах кэмнэрин тыыныгар сөп
түбэхэллэрин курдук иитин.

10

Бэйэн омукар, мун сатаатар, хас дабаны
үтүөкэн иитиилээх уонна уопсай дьыала
туһугар бэйэлэрин умнан туран туруулаһар
дьонноох буоллаххына — бар дьонгун
чөл хаалларан харыстыыры ситиһиэн. Ол
кыаллыбатабына — эн кыайтарыылаах
хаалыан!

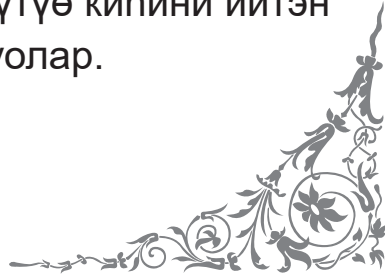

Хайа эмит норуот инники кэскилин сабаҕалаан билэргэ туох да ураты дыктитэ ирдэммэт. Онуоха сыччах ол норуот оболорун уонна ыччатын туораттан кэтээн көрдүн да өйдүөн. Өскөтүн кинилэр бэйэлэрин күүстэрин-уохтарын туһалаах үтүө дьыалаба туһаайар буоллахтарына, ол норуоту сырдык, кэрэ кэскил кэтэхэр. Оттон, төттөрүтүн, кинилэр кэнчээри ыччаттара ис кыахтарын ньүдү балай күүһүнэн өттөйүүгэ, саатааһынна, түктэри баҕаларын толорон көччүйүүгэ барыыр буоллахтарына — ол норуоту ыар дьылба кэтэхэр.

12

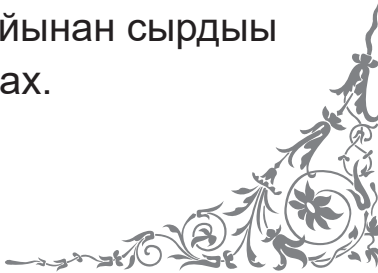
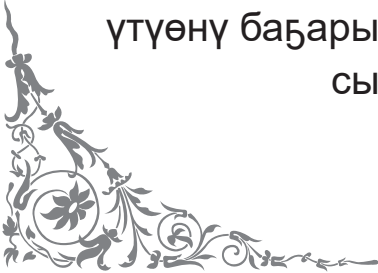
Баай-дуол, үп- харчы барыстаах дьыалаба
уган эбии үлүннэриини эрэйэр. Оттон
үөрэх — онуоха саамай көдьүүстээх эйгэ.
Инники кэскилгэ ордук сөптөөх суоттаныы,
таба тайаныы — өй-санаа, сиэр майгы
быһыытынан энкилэ суох үтүө киһини иитэн
таһаарыга буолар.

13

Иитээччи бар дьон сөбүүтүн- билиниитин,
ис сүрэхтэн биһирэбилин ылар өбүллүбэт
көнө сүрүнүн, тулуурун, дыккүөрүн
көрдөрүөхтээх. Аһыныгас санаата,
үтүөнү ыралыыр өйө-сүрэбэ билии-
көрүү, үөрэх-сайдыы, духуобунас, дьонно
үтүөнү баҕарыы сыдьаайынан сырдыы
сылдыахтаах.

14

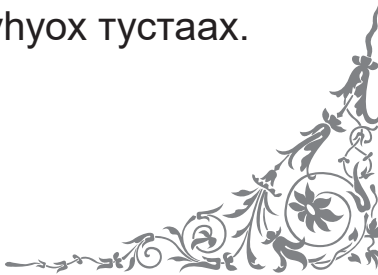
Этэр тыла, санарар саната дьыалатыгар,
дъайыытыгар сөп түбэспэт киһи тула
баар дьону кыайан итэһэппэт. Кураанах
тыл буолбакка, тугу онорбутун ол — киһи
сиэркилэтинэн буолар.

15

Уһуйааччы атыттары үтүөбэ-кэрэбэ
үөрэтэр-угуйар туһугар бэйэтэ эмиэ оннук
үтүө сиэринэн-майгынан кизэргэйиэх уонна
тыыннаах холобур быһыытынан атыттары
батыһыннарарга дьулуһуох тустаах.

Уһуяаччы тула баар дьонно үтүөнү
баҕарыы сырдыгынан сыдьяайыахтаах.
Онуоха, бэл, кыыл-көтөр сигилитэ үөрэх
буолуон сөп. Куурусса, чоппуускаларыгар
кыһаллан, кынатын анныгар уктунар.
Мобой кыракыйдарын харабынан кутталтан
сэрэтэр. Оттон дьааттаах ообуй оболорун
көхсүгэр сүгэн таһар. Оннообор кыыл-сүөл,
үөн-көйүүр итинник кыһаллыгас, көмүскэс
буолар эбит буоллабына, оччотугар киһи
тугу гыных тустаабый?

Итэбэйиитэ-эрэниитэ суох чин билиини,
үчүгэй үөрэби ылыахха сатамнат.
Иитээччи, бастатан туран, барыга бары
бэйэтин тус холобурун, халбаннаабат бигэ
сүрүнүн көрдөрүүхтээх. Тоҕо диэтэххэ,
дьон күүстээх санаалаах, түс-бас уонна
энкилэ суох дьоһун-мааны лиичинэстэри
билинэллэр- биһирииллэр, итиэннэ
кинилэри батыһаллар.

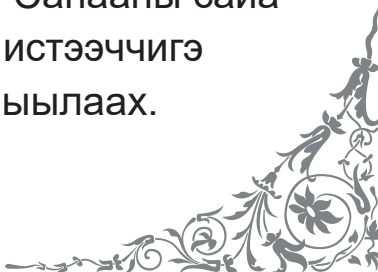
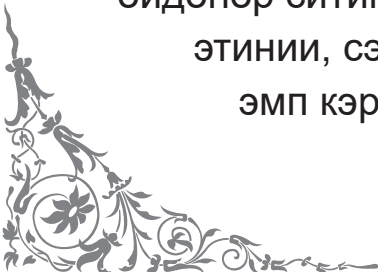
18

Көннөрү дьон маассатыгар инники
иһэр чулуу, бастың дьон дьайалларын
учуутал умнуо суохтаах.

19

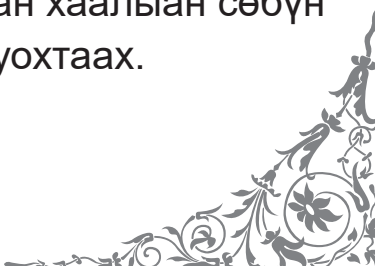
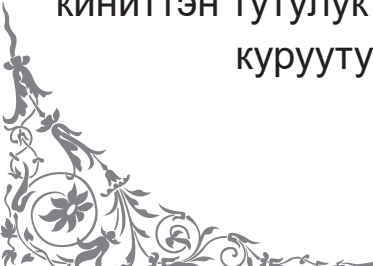
Иитии-такайыы биир саамай дьайыылаах
ньыматынан атах тэпсэн, утары көрсөн олорон
сэхэргэһии буолар. Ол курдук истээччи туохха
санаа атастаһыан баҕарарынан тирии тэнийэр
гына сэхэргэһии түгэнигэр ураты хардарыта
өйдөһөр ситим үөскүүр. Санааны сайа
этинии, сэхэргэһии истээччигэ
эмп кэриэтэ дьайыылаах.

20

Уһуяааччы, кини үөрэтэн, иитэн-такайан
таһаарбыт хас биирдии үөрэнээччититтэн
кэнэбэһин билинни олобу-дьаһабы
уларыта тутар кыахтаах уһулуччулаах киһи
үүнэн-сайдан тахсыан уонна кэлин бэйэтэ
киниттэн тутулуктаах буолан хаалыан сөбүн
куруутун умнуо суохтаах.

Уһуйааччы атыттарга чин билиини,
хаачыстыбалаах үөрэби биэрэр инниттэн
бэйэтин кытары мэлдьи үлэлэһиэх тустаах.
Наар билиини ханатынарга, бэйэ итэбэһин
көннөрүүгэ, маастарыстыбаны тупсаран
иһэргэ кыһаллыахтааба, дьулуһуохтааба
— хайаан да кини күннэтэ дьарыгын
курдук буолуохтаах . Инньэ гымматабына,
үгүс дьобура-үөрүүэбэ сыппаан, устунан
үөрэтээччи быһыытынан идэтийиитэ
мөлтүөн сөп.

Чин билиилээх, үчүгэй хаачыстыбалаах
үөрэби ылбыт көлүөнэ — наукаҕа олобурбут
уонна сиэр-майгы өттүнэн чөл буола
сиппит-хоппут лиичинэстэр, уһуйар-такайар
үлэбэ идэтийбит иитээччилэр өр кэмнээх
үгүс үлэлэрин үтүө түмүгэ. Оттон салан,
идэлэрин энкилэ суох баһылаабатах
уһуйааччылар иитэн таһаарбыт дьонноро
аанһа сайдыбатах, ньүдү балай собус
буолаллар.

23

Өскөтүн биһиги талбыт курдук энкилэ
суох үөрэнээччини иитэн таһаарыхпытын
баҕарар буоллахпытына, оччотугар бэйэбит
эмиэ бары өттүнэн эргиччи сайдыбыт
иитээччи буоларбыт ирдэнэр.

24

Кичэллээхтик өрөмүөннэммит маллар
— алдыаммыты абырахтаабыт маастар
үлэтин хаачыстыбатын туоһулара. Син
ол кэриэтэ учуутал үлэтин хаачыстыбата
кини иитэн -үөрэтэн таһаарбыт
үөрэнээччилэринэн сыаналанар.

25

Бэйэни кытары үлэлээһин - олус суолталаах
эппиэтинэс. Тоҕо диэтэххэ, мөлтөх иитээччи
киниэхэ итэҕэйиллибит уһуйуллааччыларын
бириэмэтин халтайга ытар.

Маныйһыт киниэхэ итэбэйиллибит сүөһү
үөрүн туһугар эппиэтинэһи сүгэр. Өскөтө,
ханнык эмэ торбос, бараан оҕото атабын
тоһуттабына, кини илиитигэр көтөбөн
абалыах тустаах. Ол курдук, үөрэнээччилэр
эмиэ кыһамньылаах учуутал көрүүтүгэр-
истиитигэр, көмүскэлигэр сылдыахтаахтар.

Киһи барыта бэйэтин эппит тылын
улаханньык саныыр, сыаналаабы,
суолталаабы эппитигэр эрэнэр, дьон кини
эппитин өйдөөн истиэн, ылыныан баҕарар.
Ол да иһин, учуутал киниттэн сүбэ-ама,
көмө көрдөһөр үөрэнээччилэрин ханнык
баҕарар кыһалҕаларыгар, өскүөрүтүн
эрэ буолбакка, өйдөөн-дьүүллээн,
инэн-тогон, кыһаллан-мүһэллэн туран
сыһыаннаһахтаах.

28

Учуутал үөрэнээччилэрин суолта
биэрэн, сыаналаан туран ылыныхтаах.
Уонна бэйэтин дьайыытынан кини оннук
сыһыанын үөрэнээччилэрэ өйдүүллэригэр
кыһаллыыхтаах.

Сүүнэ улахан тирэх мас саба дьобурдаах-
кыхахтаах үөрэнээччитин намыһах талах
сабачча эрэ үрдүк таһымна хаалларан
буомурдубут учуутал Танара дьүүлүн
иннигэр эппиэтинэни сүгэр.

30

Үөрэнээччилэрин сүрэбэр тийэр
ыллыгы булар инниттэн учуутал кинилэр
майгыларын-сигилилэрин уратытын энкилэ
суох билиэхтээх.

Син киһи барыта энин араас
майгыннаабын, киһи быһыытынан
уратылаабын курдук, үөрэтии-такайыы
ньымалара, өйдөтөн этии, сэмэ биир
үөрэнээччигэ туһалаах буолуохтарын,
атынна, буортуну аҕалыахтарын сөп. Ол да
иһин, иитээччи хас үөрэнээччи уйулҕатын,
майгытын уратытын, тугу сөбүлүүрүн
биитэр ылымматын үчүгэйдик билэр
эбээһинэстээх.

Үөрэнээччи айылбаттан бэриллибит
дьюбурун табан сөпкө салгыы сайыннарап
туһугар учуутал хас үөрэнээччи майгытын-
сигилитин уонна туохха ордук санаата
сытарын бэйэтин биэс тарбабын курдук
билиэхтээх.

Билигин дьон, дохсун ардах кэнниттэн
хайаттан саба халыйар буордаах будулбан
ууга устуһан иһэр дүлүн кэриэтэ, ээл-дээл,
туох да сыала- соруга суох олохторун олорор
кэмнэригэр баарбыт. Ордук хомолтолообо
— үгүс үрэхтэр уулара, өскөтө, билэр- көрөр,
олоххо үгүс үөрүйэхтээх дьонунан сөптөөх
кэмигэр таба хайысханан туһаайыллыбыттара
буоллар, кирдээх уу дьааматыгар
кутуллубакка, элбэх куурбут-хаппыт
сирдэри өнсүтүөхтэрэ хааллаба.

Учуутал үөрэнээччилэригэр үтүөнү бабарар,
кырдыксыт, сиэрдээх сыһыаннаах уонна
аһыныгас сүрэхтээх буолуохтаах. Кинилэр
кыахтарын таһынан соругу сүктэриэ
суохтаах. Иитиллээччилэр кыайан толорор
соруудахтарын эрэ биэриэх тустаах.

Сиэрдээх сыһыаннаах учуутал — кылаас
барытын бастын учуутала. Оттон
кырдыктаах сыһыаны көрсүбэтэх кылааска
кыайан нус-хас балаһыанньа үөскээбэт,
ол аата уруок ытарга сөптөөх усулуобуйа
суох буолар. Оттон уруок киһилии
ытыллыбатабына — үөрэх хаалар.

Иитээччи сиэрдээх, кырдыгынан көрөн
сыһыаннаһыы диэн — барыларыгар эриэ-
дэхси биир тэн сыһыан диэн буолбатабын,
үөрэнээччи аайы сөбүн көрөн сыһыаннаһыы
буоларын өйдүөхтээх. Кини кырдыгынан
көрөр сиэри-үгэһи кэһэр ханнык баҕарар
дьайыыттан туттунуох тустаах.

Иитээччи туох эмэ быһаарыныы
ылынарыгар эрэ буолбакка, сыана
быһарыгар, кээмэйдээн, ыйааһыннаан
көрөрүгэр, туоһу быһыытынан көрдөрүү
биэрэригэр кытары, кырдьыгы кэнэр хайа
баҕарар дьайыыттан туттунуох тустаах.

38

Уруок кѣдүүстэнэрин, үтөө түмүктэнэрин
ситиһэр туһугар учуутал үөрэтэр былаанын
оносторугар, бастатан туран, кылааһын
састаабын уонна туох матырыйаалы
туһанарын учуоттаныах тустаах.

Уруогун былаанын эрдэттэн толкуйданан,
кичэйэн бэлэмнэммит учуутал уруога төһө
көдьүүстэммитин, мэнэйдэтэн тохтоон
ыллабына даҕаны, ыһыллыбакка, салгы
ситиһиилээхтик ыытар.

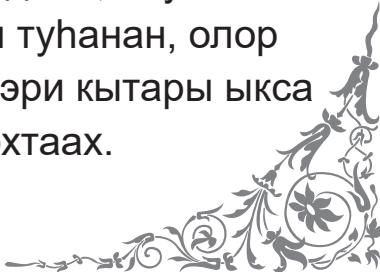
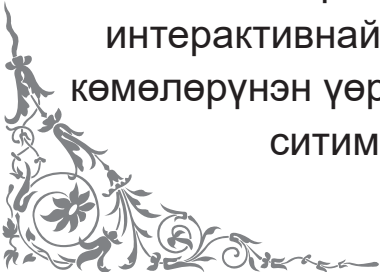
40

Уруогун былаанын оносторугар учуутал
ханнык түгэннэ туох ньыманы хайдах
туттуохтаабын эрдэттэн толкуйдаан
бэлэмнэниэх тустаах.

41

Үөрэтээччи соруга — билиини кэлтэй
кэпсээн эрэ биэрии буолбатабын
өйдүөхтээх. Уруогун былаанын оносторугар
кини кэпсиэхтээх тиэмэтэ истээччилэри
таарыйарын, күүскэ интериэһиргэтэрин
курдук толкуйдаан бэлэмнэниэхтээх.
Олоххо баартан холобурдаан, ону тэнэ
интерактивнай ньыманы туһанан, озор
көмөлөрүнэн үөрэнээччилэри кытары ыкса
ситими олохтуохтаах.

Ситиһиилээх иитиигэ-үөрэтиигэ сүрүн
күлүүһүнэн тулуурдаах, дыаныардаах уонна
сылайары- илистэри аахсыбакка
үлэлээһин буолар.

43

Үөрэтээччи ханнык да ыарахаттары,
кутталлаах моһоллору көрүстэбинэ, иннэн-
толлон туран хаалыа суохтаах, төттөрүтүн
уустук балаһыанньаба түбэстэбинэ,
эбии өргөйөн күүһүн-кыабын түмүнэн
биэриэхтээх.

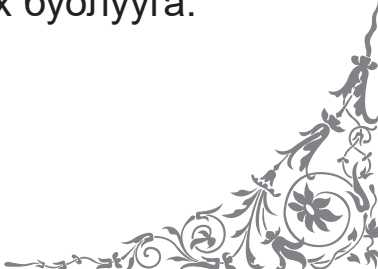
Үөрэтээччи ханнык эмэ ыарахаттары
көрүстэбинэ, санаатын түһэриэ, мунурданан
хаалыа суохтаах. Биитэр ээл-дээл турукка
киирэрэ сатамнат.

Ыарахан, тургутуулаах түгэннэри санаа
күүһүн түмүнэн, эти-сиини күүрдэн
аһардахха, кукка-сүргэ, сүрэххэ өлбөт мөһө
уута сайбытыныы, дьол изыйитэ таһымнаан
ыларын умнар сатаммат. Ол курдук, бэйэни
умнан туран, үрдүк сыалга дьулуһууга
кыһаллыы -мүһэлли — олобу баай ис
хоһооннуур, ордук сыаналанар онгорор.

46

Үөрэх — быстах кэмнэ үлүһүйүүттэн атын.
Ис сүрэхтэн ылыныллар, сүргэни көтөбөр,
тиһэх тыынна диэри таптаан туран
толоруллар ытык иэс. Ол иһин учуутал
тирэбэ — тулуурдаах буолууга.

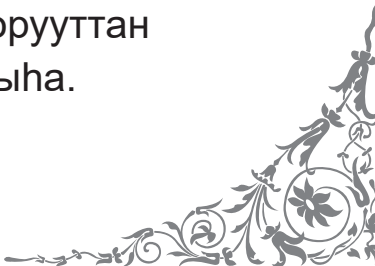

Учуутал диэн ханнык да уустук түгэнгэ,
ханна даҕаны, араас дьон да ортотугар
түбэстэбинэ даҕаны син биир итэбэлин
ыһыктыбат, чөллүк илдэ сылдьар,
күннээҕи энин эгэлгэ кыһалҕа,көлдүүн
барыс угаайытыгар уонна бэйэ туһугар
киирэн биэрэн дууһатын атыылаабат чиккэ
киһи. Төһө да кыһалҕаҕа, эрэйгэ сырыттар,
киһи үөрэххэ тардыһар сүрэхтэр бүтэйдии
көрдөһөр ынчыктарын-көрдөһүүлэрин
сатаан өйдүүр.

48

Үлэ, сулууспа туһугар бэйэ оџотун,
төрөппүтүн, дьыэ кэргэн иитиллэр
кыһалџатын аахайбат буолар сатамматын
кэриэтэ уһуйааччы дьонун, аймахтарын
көрөр-истэр, хаааччийар түбүгүнэн
саптынан, сылтахтанан бэйэтин тустаах
эбээһинэһин толорууттан
куотунара сыһа.

Учуутал ас-танас кырымчыгыттан,
дыиз-уот, мал-сал тийбэтиттэн уй түһүө
суохтаабын курдук, кини баайдык-дуоллук
олорор кяхтаннабына, эмиэ — ордук
сананыа, улахамсыйа суохтаах.

50

Учуутал үлэтин кэмин кэнниттэн дабаны
бэйэтин үөрэнээччилэригэр болбомтотун
ууруох тустаах. Кини чаастан чааска диэри
үлэлиир көннөрү сулууспалаахха
моһуоннуо суохтаах.

Педагог уустук балаһыанньаны
үөскэтиэ суохтаах, төттөрүтүн оннук
түгэн үөскээтэбинэ, улаатыннарбакка-
дарбаппакка быһаарыахтаах.

Кураанабынан куолулуур уонна итэбэһи-
быһабаһы була сатыыр оннугар — буола
турарга бөлүһөктүү муударайдык уонна
эйэ- дэмнээхтик сыһыаннаһыахтаах.

Үлэ кэмигэр үөскүүр ыарахаттарга
иитээччи атыттары буруйдуу сатыа суох
тустаах. Ол оннугар, бастатан туран,
бэйэтэ тугу сыыспытын көрүнүөх,
толкуйданых тустаах.

“Мин тугу гыныхпыный, барыта
табыллыбат, дьобурум суох, ким даҕаны
кэлбэт” энин диэн учуутал үнсэргээһинигэр
Барыттан Үрдүк Танара хоруйа баар:
таас эркиннэ үүнэн тахсар инжир мас
астанарын көрдөрөн.

Үөрэтии-уһуйуу — бу олох ыарахан, уустук
түгэnnэригэр үнсэргээһини умнарга
үөрүйэх, сатабыл. Ханна тулуура суох
буолуу, кыараҕас көбүстэни, ыгымсыйы
уонна мөбүттүү, суланы саҕаланнабына
— үөрэх көдьүүһэ аччыыр.

55

Учуутал табыгастаах түгэннэри күүтэ
сылдыа суохтаах. Кини хаһан баҕарар,
ханна да буоллун, аналын толорууга
дьулуһуохтаах.

Иитии-такайыы диэн чэпчэкигэ суох, уустук
үлэ. Үгүс сыраны-хараны, илистиилээх
үлэни эрэйэр. Ол да иһин, үтүөнү баҕарар
эйэ - дэмнээх сыһыанынан сыдыайар
буолуу ирдэниллэр.

57

Үтүөбэ угуйар, сырдык санаанан сыдыаайар,
дьулуһар ис сүрэхтэн тарҕаммыт билии-
көрүү сиэмэлэрэ кэлэр кэмнэ өнг үүнүүлээх
үнүгэстэр тахсалларын хааччийар.

Учуутал уопсастыбаҕа ылыныллыбыт
уонна кытаанахтык тутуһуллар сиэр-майгы
үгэстэрин үчүгэйдик билиэхтээх уонна
ол мэлдьи тутуһулларын такайа, өйдөтө
сылдыяхтаах.

Учуутал эбээһинэһин толорууга
дьон уратытын учуоттаан, өйдөөн-
дьүүллээн туран, болѳомтолоохтук
сыһыаннаһахтаах. Кини кими да хомотуо,
өһүргэтиэ уонна бэйэтэ эмиэ кимиэхэ да
хом саныа, өһүргэниэ суохтаах. Дууһа
диэн Танараѳа чугас, уратылаах айылгы
буоларын умнара сатаммат.

60

Учуутал бэйэтин хас дьайыытын мэлдьи
хонтуруоллана, көрүнэ сылдыяхтаах. Бэл,
чугас, истин да дьоннорун хаадылыырыгар
кини өһүргэппэт, хомоппот гына эйэбүстик,
эйэ-дэмнээхтик санарарга кыһаллыахтаах.

Учуутал истинг сыһыаны көннөрү
билсиини кытары, көрсүө-сэмэй буолууну
ныланнааһыны-хаптаннааһыны,
дьоһуннаах, түс-бас туттунууну
улахамсыйыыны, дархаһыйыыны кытары
буккуйуо суох тустаах.

Учуутал хас биирдии тыла, бары дьайыта
үөрэнээччи лиичинэс быһыытынан
ситиитигэр-хотуутугар, дьиэ тутарга
сааһыланан -дьаарыстанан тахсар
кирпииччэ тэнэ буоларын,
куруутун өйдүөх тустаах.

63

Учуутал билиини биэрэр үөрэбин
кэмигэр таһаарбыт албаһын-сыһатын,
кини үөрэнээччилэрэ сүһэн ылан
хатылыахтарын сөбүн өйдөөн туран,
онуоха толору эппиэтинэни сүгэрин
мэлдьи саныах тустаах.

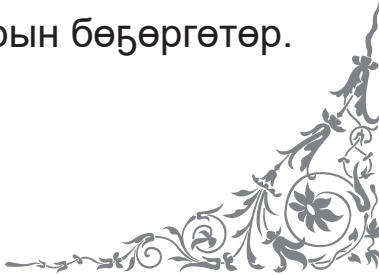
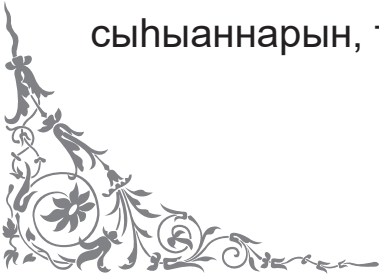

Учуутал үөрэнээччилэрин сыһаларын-
итэбэстэрин өйдүүр, буруйдарын
бырастыы гынар аһыныгас, кинилэри өйүүр
сыһыаннаах буолуохтаах.

65

Хайа бабарар киһи үтүө сыһыанна уонна
болѳомтоѳо наадыйар. Атын дьонно эйэ-
дэмнээх буолуу — өстүйээччилэр куһаѳан,
хатааннаах сыһыаннарын мүлүрүтэр
уонна чугас, истин дьон итэѳэйэр-эрэнэр
сыһыаннарын, тапталларын бѳѳөргөтөр.

Киһини иитиигэ-үөрэтиигэ хабыс,
тонкуруун сыһыан, өһүргэтии уонна
кырыктаах буолуу адьас сатаммат.

67

Бэрээдэги тутар аатыран, учуутал
үөрэнээччилэригэр кырыгырара, хабырдык
сыһыаннаһара ончу табыллыбат.

Олус кытаанах, тонкуруун сыһыан
— абааһы көрүүнү үөскэтэр. Аһары
сымнабас буолуу — аптарытыаты
айгыратар. Ол икки ардын табан, нэмин
билэн сыһыаннаһыы ситиһиини аҕалар.

Ким дабаны холус, хабыс тылы-өһү
сөбүлээбэт, ол быһыытынан, учуутал
эйэбэстик, ис киирбэх туонунан уонна
үчүгэй санааны сабар тылларынан
санарыахтаах. Дьон сүрэхтэр тийэргэ үтүө
тыл, эйэбэс уонна киэн көбүстээх буолуу,
тулуурдаах сыһыан ирдэнэр.

70

Уйулѳата хамсаабыт, отуора алдыаммыт
лүөччүгү көтүүгэ көнгүллээбэттэрин кэриэтэ
— уордайбыт, кыһырыбыт-абарбыт учууталы
уруокка киллэрэр табыллыбат.

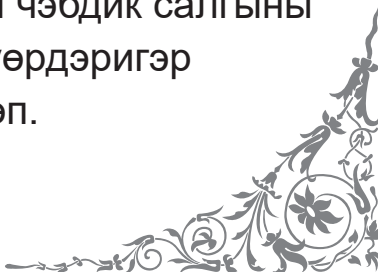
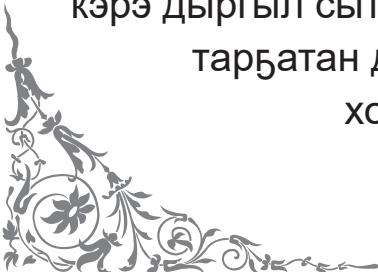
Учуутал үөрэтэр, иитэр-такайар, сэмэлиир
тылларын, куолаһын үрдэппэккэ, холкутук
этиэхтээх. Истээччилэрин өһүргэтэр,
хомотор гына тыллаһара, туттара-хаптара
кини мөлтөх өрүтүн туоһулуурун умнуо
суохтаах.

Киһи мэлдьи араас иэйии, санаа
оонньоохунун туругар сылдьар. Ол
сабыдыалыгар оҕустаран санаата
уларыян, онон салайтараан сыһалаах
даҕаны быһаарыныыны ылынар.
Ону өйдөөн туран, иитээччи, бэйэтин
эбээһинэһин энкилэ суох толорор
туһугар, мэлдьи сүбэ-ама буолар көмө
матырыйаалга тирэҕириэхтээх.

73

Үтүө-мааны сиэрдээх-майгылаах, аһаҕас
дууһалаах, уйаҕас сүрэхтээх учуутал
үөрэнээччилэригэр сабыдыалын оруоса,
гвоздика уонна атын эгэлгэ кырасыабай
сибэкки үүммүт саадыттан сиккиэр тыал
кэрэ дыргыл сыты, сааскы чэбдик салгыны
тарҕатан дууһаны үөрдэригэр
холуохха сөп.

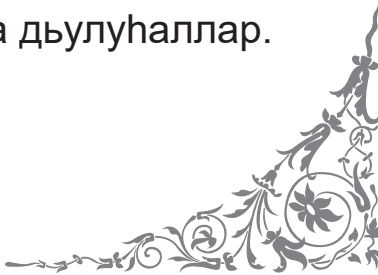
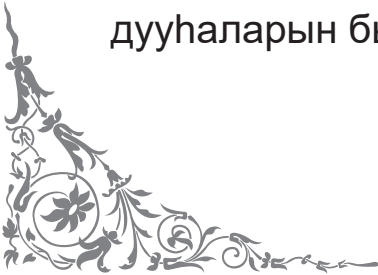

Бу сирдээби олох үс суолунан ырайга
кубулуйуон сөп этэ: өскөтүн кыһамнылаах
илии, үтүө тыл уонна уйаҕас сүрэх
көмөтүнэн аһыныгас санаа, көмүскэс
быһыы олоххо толору көстөрө буоллар...

75

Сиэр-майгы өттүнэн үрдүк таһымна тийбит
итэбэллээх, үтүө сүрэхтээх дьон үөрэбинэн,
энкилэ суох үлэнэн уонна аһыныгас
үтүө санаанан атыттар аньыыны-хараны
оностубаттарын туһугар өйдөтөн- сүбэлээн,
дууһаларын быһыырга дьулуһаллар.

76

Дын өйү-сүрэби сүүйүү — куту-сүрү
сүүдүтүүнэн эрэ ситиһиллэр.

Холобурга сылдьар учуутал — дьон
дууһатын, өйүн-санаатын дэгиттэр билэр
уһуйааччы. Оттон ол — дьонно ис сүрэхтэн
сыһыанынан, ис дууһаттан этиллэр
тылларынан эрэ ситиһиллэрэ баар чахчы.
Иитээччи — дууһа эмчитэ.

78

Учуутал уйаѳас сүрэѳэ, иһирэх сыһыана
— чөлгө түһэрэр духуобунай киин кэриэтэ.

Дьонно таптал уонна ис сүрэхтэн
кыһаллыы бары ыараханы кыайар. Ким
уустук боппуруоһун быһаартарбыт — ол
уһуйааччы дьыалатын өйөөччүнэн буолар.
Хас биирдии оннук киһи — кини кыайыыта,
ситиһиитэ, хас үтүөбүэ итэбэлин, эрэлин
сүтэрбит киһи иһин эппиэтинэһи
— эмиэ кини сүгэр.

Таптал мээрэйэ — бэйэ туһун санаабакка,
бэриниилээх буолууга. Кураанах,
өскүөрүтүн тыллар туох да ис хоһооно,
суолтата суохтар. Дирин ытыктабылынан
ахтыллар Руми этэн турар: “Эгэлгэ тыл
элэгэр киirimэ!” — диэн. Таптал туһунан
тыл көтөхтөххүнэ, — ону дыин дьыаланан
дакаастыырын ирдэнэр.

Учуутал үөрэнээччилэрин бары үөрүүтүн-
хомолтотун тэнгэ үллэстиэхтээх уонна
кинилэргэ добор, убай кэриэтэ буолуохтаах.

Ис сүрэхтэн итэҕэйсэн добордуу,
бырааттыы буолуу диэн тугун өйдүүхтээх.

Учуутал диэн үөрэнээччилэрин
сыыһаларын-итэбэстэрин, ханнык
эмэ буруйдарын була, хасыһа сатыыр
киһи буолбатах. Төттөрүтүн, ону таска
таһаарбакка эрэ кинилэри көннөрөр
туһугар кыһаллааччы.

Хардарыта өйдөһүү — сүрэхтэри бииргэ
холбуур электрическэй ситим кэриэтэ.
Учуутал ситиһиилээх үөрэтиитэ — ол ситими
сатабыллаахтык холбоонунтан тутулуктаах.

Учуутал үөрэнээччилэрин иннигэр дууһатын
арыйан, бэйэтигэр тардан итэбэллэрин
ылан, кинилэргэ үөрэххэ интэриэһи
үөскэтэргэ дьулуһуохтаах.

Үөрэнээччилэр учууталга тапталлара
кини тугу үөрэтэригэр интэриэһи үрдэтэр.

Учуутал эйэбэс сыһыана уонна ис
сүрэхтэн тахсар иһирэх тыллара
— кинилэр билиини өйүнэн эрэ буолбакка,
сүрэхтэринэн ылынан ингэринэн
өйдүүлэригэр көмөлөөх.

Учуутал уруогар ытык, бэлиэ миэстэбэ
барар кэриэтэ убаастабылынан
киириэхтээх. Кини дьарыктыырыгар саамай
сүрүнэ — үөрэнээччигэ тапталлаах сыһыан,
обо үөрүүтүн-хомойуутун тэннэ үллэстии
буоларын өйдүүхтээх.

87

Өйү-сүрэби таарыйбатах иһитиннэри
— кыайан инпэккэ, туһалаах билиигэ-
көрүүгэ кубулуйара дуона суох.

Учуутал үөрэнээччи өйүн-сүрэбин нөнгө
дъайан — кини тулалыыр эйгэни, олобу
көрүүтүн сааһылаан билии-көрүү инэрэр.

Ол да иһин, үөрэтээччилэри “кэлэр
кэскил архитектордара” диэн уобарастаан
ааттыахха сөп.

Билиини - көрүүнү биэри и үтө
сыдыайдаах баай духуобунай ис эйгэлээх
киһи нөнгө бардагына эрэ ордук тийимтиэ,
дыайымтыа буолар. Оннук таһымна
дабайбыт эрэ киһи үөрэнээччилэригэр
тапталлаахтык сыһыаннаһар. Оттон
ис сүрэхтэн кыһаллан, сөбүлээн туран
олордуллубут сиэмэ куурбакка-хаппакка
өлгөм үүнүүнү биэрэ турар аналлаах.

90

Учуутал буолар туһугар атын дьон
кыһалбаларын-эрэйдэрин өйдүүр, кинилэри
аһынан-харыһыйан көмөлөһөргө бэлэм
буолуохтааххын.

Үөрэнээччигэ, син бааһыран көрүүгэ-
истиигэ, эмтээһингэ наадыйар көтөргө
курдук, аһынан-харыстаан, араначчылаан
сыһыаннаһыллыахтаах. Тоёо диэтэххэ, киһи
быһыытынан үтүөкэн майгылаах, кэрэ, баай
дууһалаах дьону иитэн таһаарарга
— кинилэр бары кыһалжаларын, үөрүүлэрин-
хомойууларын өйдөөн, чугастык ылынан
аһынан-хараһыйан туран, бүөбэйдээн
таһаарыы ирдэнэр.

92

Аһыныгас быһыы учуутал сүрэхэр мэлдьи
төлөннүрэр кулуһун уотун кэриэтэ.

Аһыныгаһа суох, атын дьон
кыһалбаларыгар тон сүрэхтээх ымсыы,
бэйэмсэх майгыннаах киһини учууталынан
анааһын — киһи аймабы утары буруйу
онорууга тэннээх.

Кэрэ сибэккини көрдөбүнэ, бэл, саамай
хорчокхой майгылаах, туох дабаны иитиитэ
суох кэп дьэбэр киһи кэрэхсээн ымайан
ыларын кэриэтэ, иитиинэн-уһуйуунан
дьарыктанааччылар, саамай хабыс
сүрэхтэммиттэри, дьэбин уһуйбут тыйыс
сирэйдэри сымнатар, мичээрдэр оруоса
сибэккигэ боһуодьулуох кэриннээхтэр.

Учуутал ордук туохха болѳомтотун
ууруохтааѳый — итэѳэстэрин бэйэмсэх
буолууттан, оттон ситиһиин
— Танараттан диэннэ.

Учуутал бэйэтин идэтин киниэхэ
тосхойбут улуу үтүөнэн аабыахтаах уонна
уһуйуллааччыларыгар өй-санаа өттүнэн,
атын туох кыалларынан көмөлөһөрүн,
өйүүрүн-убуурун ытык иэһинэн өйдүүхтээх.

Хас биирдии учууталга бэйэмсэх буолуу,
ордуктаахтык сананыы өйдөбүллэрэ таптал
уонна хардарыта өйдөһүү диэннэринэн
солбуллуохтаахтар.

Учуутал олобо — бэйэтин идэтигэр
кыһамньыга уонна оноро сатаан көстүбэккэ,
дын ис сүрэхтэн бэринэн үлэлээһиннэ
ананыхтаах.

99

Хас сана күн — олохпут халандаарыгар
сана лиис. Ол ону саамай ордук гына
толорорун — бэйэн илиинг иһигэр.

100

Үөрэнээччилэрин кытары бииргэ ыытар хас
түгэнин учуутал олобун тигэх мүнүүтэлэрин
курдук ылыныахтаах.

Бу сиргэ хас биирдии оёо төрөппүт
уонна үөрэтээччи көрүүтүгэр-истиитигэр,
иитиитигэр бүөбэйдэниэхтээх. Оттон
төрөппүт уонна учуутал кинилэр ииппит-
үөрэппит оёолорун дирин убаастабыллаах
сыһыаннарыгар наадыар.